

16. Савельева И. М. Теория исторического знания : учеб. пособие / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. – СПб. : Алтейя, М. : ГУ ВШЭ, 2008. – С. 491.

17. Артог Ф. Время и история. «Как писать историю Франции?» / Ф. Артог // *Анналы на рубеже веков: антол.* / Пер. с фр. — М.: XXI век: Согласие, 2002. — С. 166–167.

УДК 94 (477) "1921-1929":631

В. М. Лазуренко, Ю. М. Лазуренко

ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЯЧІВ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В РОЗБУДОВІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В ДОБУ НЕПУ

(Лазуренко Валентин Миколайович – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету.

Лазуренко Юрій Миколайович – аспірант кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету).

Проаналізовано з історіографічної точки зору бачення у 20-х рр. ХХ ст. теоретиками та практиками кооперативного руху значення сільськогосподарського кооперативного будівництва для піднесення продуктивних сил сільського господарства України.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, кооперація, сільське господарство, колективні господарства.

В. Н. Лазуренко, Ю. Н. Лазуренко. Теоретическая и практическая деятельность деятелей кооперативного движения в развитии сельскохозяйственной кооперации в период нэпа

Проанализированы с историографической точки зрения видения в 20-х гг ХХ в. теоретиками и практиками кооперативного движения значения сельскохозяйственного кооперативного строительства для подъема производительных сил сельского хозяйства Украины.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, кооперация, сельское хозяйство, коллективные хозяйства.

V. M. Lazurenko, J.M. Lazurenko. Theoretical and practical activity of leaders of the cooperative movement in the development of the agricultural cooperation in the NEP period

Considering the theorists' and practitioners' vision of the 1920s of the XXth century, the historiographic focus is given to the importance of agricultural cooperative building in the promotion of productive forces of agriculture in Ukraine.

Keywords: agricultural cooperation, cooperation, agriculture, collective farm.

В 1920-х рр. аграрна політика була надзвичайно важливою компонентою радянської влади, адже близько дев'яноста відсотків населення СРСР складало селянство. Не зважаючи на декларування перемоги пролетаріату над буржуазією, важливою теоретичною невідповідністю було домінування сільського населення. Тому і К. Маркс, а пізніше В. Ленін говорили про "керівну роль" робітничого класу в радянській державі. Адже потрібним було побудувати велику індустрію, розвинути продуктивні сили в цілому. І сільське господарство в умовах повної зовнішньої ізоляваності та економічного колапсу виступило тією силою, на яку були покладені головні завдання господарського будівництва. Тому що селянство забезпечувало пролетарську державу не лише продуктами харчування, але і фінансами, було основним покупцем промислової продукції.

Аграрна політика більшовиків по піднесенню продуктивних сил українського сільського господарства в 1920-х рр. в основних аспектах визначалася марксистсько-ленінською парадигмою соціально-економічного розвитку.

Літературу 1920-х рр. про сільськогосподарське кооперативне будівництво можна умовно поділити на дві групи. До першої групи належать праці теоретиків і практиків кооперативного будівництва, які були керівниками партії, державними діячами. До другої групи входять праці як марксистських так і немарксистських теоретиків і практиків кооперації.

Метою статті є аналіз з історіографічної точки зору бачення у 20-х рр. ХХ ст. теоретиками та практиками кооперативного руху значення сільськогосподарського кооперативного будівництва для піднесення продуктивних сил сільського господарства України.

Скасування політики "воєнного комунізму" та впровадження непу спричинили появу багатоукладності в економіці сільського господарства щодо форм власності та господарювання. Це в свою чергу уможливило "легалізацію" різних наукових напрямків, концепцій та шкіл, які були заборонені після жовтня 1917 р. Перед державою постало важливе завдання виходу з кризи, відбудови народного господарства та піднесення його продуктивності. Тому пошук методів застосування кооперації для найбільшого економічного ефекту ставав одним із першочергових завдань. Центробіжною ідеєю було залучення індивідуальних селянських господарств до кооперативних об'єднань з метою інтенсифікації виробничого процесу, як базису розвитку країни в цілому.

Поглиблення соціалістичного кооперування, тобто контрольованого державою, в роки нової економічної політики часто обґрунтовувалося необхідністю обмеження приватницьких інтересів селян [1]. В цьому контексті при аналізі історіографії 20-х рр. ХХ ст. значний науковий інтерес становлять статті заступника голови Наркомзему УСРР В. Качинського стосовно впливу аграрних перетворень на селянське землекористування, зокрема, перерозподіл землі [2]. М. Вольф та М. Гуревич, розглядаючи в період розквіту непу питання відбудови сільського господарства, акцентували увагу на виключній ролі колективних господарств, які помилково відносили до кооперації [3].

Досягнення сільського господарства України першої половини 1920-х рр. були розглянуті у книзі "Большевизм і Україна" М. Шаповалом. Він був одним із лідерів партії соціалістів-революціонерів і змушений був емігрувати під тиском політичних опонентів. М. Шаповал зазначав, що "жорстокий визиск", як економічна система, панує в Україні замість комунізму чи соціалізму [4, с. 10]. Праця українського емігранта є скоріше емоційним памфлетом проти диктатури комуністичної партії, направленим на розпад СРСР і побудову національної Української держави. Для досягнення зазначеної мети М. Шаповал ставив конкретні завдання, в тому числі і економічного характеру. Особливу увагу він приділяв справі кооперування, "адже вся сила капіталу на Україні є в руках чужих націй, то економічна боротьба методом кооперації набуває для українців величезного значення" [4, с. 30].

У 1925 р. побачила світ праця радянського науковця С. Луценка "Сільське господарство України та політика партії". Автор показав власне ставлення до курсу більшовиків в аграрному питанні. Він підкреслював важливу роль кооперації та констатував необхідність рівномірного розвитку промисловості та сільського господарства, відзначаючи при цьому негативні тенденції у розвитку колективних господарств, коли у заможних селян відбирали землю [5, с. 31, 52].

Як засвідчив проведений нами історіографічний аналіз, вже на середину 1920-х рр. поширювались хибні погляди на кооперацію, як колективну форму господарювання, яка є перехідною до "виробничих форм кооперування", тобто колгоспів. Тому розвиток продуктивних сил сільського господарства такі тогочасні теоретики і практики кооперативного руху як М. Вольф, В. Онуфрієв, І. Батюк, О. Одінцов вбачали саме в колективних господарствах [6]. Відверто кон'юнктурний характер носили і праці Р. Гольдберга, В. Целаріуса, М. Владімирського, С. Зарудного, А. Айхенвальда. Зазначені автори відмічали проміжну роль кооперації в розвитку сільського господарства та відстоювали необхідність всестороннього переходу до виробничих форм кооперування. [7].

Вже на X Всеукраїнському з'їзді Рад (6-13 квітня 1927 р.) обговорюючи питання сільськогосподарської кооперації, зазначалося, що "шлях виробничого розвитку нашого сільського господарства є одночасно шляхом його усупільнення, переходу на нові рейки громадського колективістичного хліборобства. Роз'єднувати ці два процеси неможливо, бо наше сільське господарство йде й повинно прагнути не лише до піднесення своїх продуктивних сил, але й до усупільнення, до повільної, але повної перебудови на соціалістичних підставах" [8].

Вчені М. Кантор, С. Маслов, С. Бородаєвський, О. Лозовий в 1920-х рр. проаналізували різні форми та види кооперації на селі, дослідили вплив кооперативів на піднесення продуктивності індивідуальних селянських господарств [9]. М. Кантор навіть стверджував, що недооцінка ролі кооперації "повинна обов'язково викликати втрату будь-яких перспектив" [10, с. 51]. І. Батюк, О. Лозовий, Н. Скалила, П. Височанський прослідкували роль кооперації у збільшенні заготівлі сільськогосподарських продуктів [11]. І. Батюк досить детально проаналізував роль кооперації у піднесенні продуктивності тваринництва. Він відмічав, що тваринництво на селі з впровадженням непу поступово набрало повноцінного ринкового характеру. Його товарність на 1925 р. давала від 20 до 55 % прибутку господарствам, адже починаючи ще з 1923 р. тваринництво інтенсивно почало набирати продуктивний характер [12, с. 56 - 57].

Різні аспекти сільськогосподарської кооперації в Україні досліджували також Я. Торохтій [13], О. Одінцов [14], Я. Яковлев [15], О. Генкін та О. Гречка [16], Є. Дешко [17], В. Дробот [18].

На відміну від представників ортодоксального марксизму, вчені-економісти старої школи у 1920-х рр. намагались показати несамостійність, та відверту авантюристичність політики більшовиків в аграрному секторі. Дослідники пов'язували таку політику безпосередньо з марксистською концепцією соціально-економічного розвитку, яка не враховувала закони ринку, та ставила інтереси індустріалізації понад усе. Все це наштовхувалося на опір селян, тому правляча партія не знайшовши іншого виходу, ніж застосовувати силу та примусові заходи, знову повернулася до політики "воєнного комунізму". Жадливу політику пограбування селян констатував відомий економіст М. Кондратьєв, відзначаючи у 1927 р., що селяни зубожіли в два рази більше, порівняно з 1913 р. [19, с. 166]. Інший відомий економіст Л. Літошенко, ще до впровадження непу розглянув можливість створення фермерства з великими земельними ділянками і найманою працею. Вченому належать і перші ґрунтовні розробки селянських бюджетів, виконані в методом "експрес-аналізу" на замовлення державних органів. Так, у 1923 р. з'явилася брошура "Селянський бюджет в 1922/23 р.", написана ним для Всеросійської сільськогосподарської виставки [20]. В ній автор дав характеристику організації та прибутковості селянських господарств, значенню і смісності сільського ринку. Пропонуючи власне бачення кооперації при соціалізмі, Л. Літошенко поставив закономірне питання стосовно кооперативного ідеалу: "чи так вже тісно пов'язаний він із соціалістичним ладом, чи не може кооперація в повній мірі виконувати свої завдання в рамках буржуазного суспільства? Соціалізм приводить до заперечення кооперації, а капіталізм базується на тих же господарсько-правових передумовах, як і кооперація. З першого ж погляду, буржуазне суспільство здається кращим живильним середовищем для кооперації, ніж соціалістичне" [21]. Однією з головних робіт Л. Літошенка є праця "Соціалізація землі", написана на початку 1920-х рр. та в якій детально проаналізовано аграрну політику більшовиків від революції 1917 р. до непу, та відмічено невідповідність поставлених цілей здійснюваним заходам. Так, Л. Літошенко відстоював приватну власність на землю, яка "забезпечує найбільш вільне використання продуктивних сил сільського господарства .. свобода земельного обороту найкоротшим

шляхом веде до найбільш доцільного розподілу землі і найбільш продуктивного її використання” [22, с. 478]. Натомість він повністю критикував аграрне законодавство і дав негативні оцінки кооперації [22, с. 483]. На думку автора, єдиним шляхом підйому продуктивних сил сільського господарства була ставка на заможних селян, та подальше класове розшарування села. В цьому контексті погляди Л. Літошенко та М. Кондратьєва повністю сходились [19, с. 91].

Підйом продуктивних сил сільського господарства пов'язував з заможними господарствами учень М. Бухаріна В. Богушевський. В його статті, поміщеній в головному теоретичному органі ЦК РКП(б) журналі “Більшовик”, говорилося про куркулів як суспільний прошарок, характерний для непу. При цьому В. Богушевський відмічав, що насправді куркулями є заможні селяни середняки, які ступають на шлях накопичення [23, с.63-64]. До речі, М. Бухарін був одним з перших партійних функціонерів, який відзначав необхідність не просто розвитку продуктивних сил, а такого їх розвитку, коли б відбувався господарський підйом, який би супроводжувався зростанням соціалістичних форм і постійним витісненням і ослабленням форм капіталістичних [24, с.129]. М. Бухарін сподівався, що накопичення в сільському господарстві забезпечить зростаючий попит на продукцію соціалістичної промисловості, що і спричинить її піднесення, а відповідно зростуть і податкові надходження з села, які можна буде пустити на допомогу бідності і середняку [24, с.136]. Але він не врахував, що піднесення продуктивних сил сільського господарства спричинить до їх концентрації у заможних селян, що і відбулося згодом. На практиці це означало ще більше класове розшарування селянства. Потрібно відмітити, що позиції М. Бухаріна були підтримані Й. Сталінін. Зокрема це стосувалося питань кооперування дрібних селянських господарств, але “батько всіх народів” по своєму трактував це питання: “кооперація при диктатурі пролетаріату і наявності соціалістичної за своїм типом промисловості є основна зачіпка для включення селянства в систему соціалістичного будівництва” [25, с.255-256].

Характеристика сільськогосподарської кооперації як кількісно найбільшої, середняцької за своїм складом та в значній мірі самодіяльної організації міститься у роботах К. Панченка, П. Пожарського, В. Целларіуса, С. Зарудного, Н. Скалиги [26]. Проте, уже з другої половини 1920-х рр. знову поширюється думка про буржуазний характер кооперації [27]. Такі автори, як П. Севрук та В. Літавров відверто відділяли колективізацію від кооперації та ленінського “кооперативного плану” [28]. В.Сараб'янов і П. Коломойцев відстоювали твердження про необхідність використання кооперації, зокрема споживчої, для витіснення приватної торгівлі [29].

В літературі 1920-х рр. пропонувався ще один шлях розвитку продуктивних сил сільського господарства через індустріалізацію останнього. Так, наприклад, відомий вчений-аграрник П. Лященко доводив, що через кооперацію можна здійснити необхідну індустріалізацію аграрного комплексу, причому як на базі індивідуальних, так і колективних селянських господарств [30].

На квітневому об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) (6-11 квітня 1928 р.) М. Бухаріна та його однодумців звинуватили в “правому ухилі”. Щоб уникнути розправи М.Бухарін у роботі “Уроки хлібозаготівель, шахтинської справи та завдання партії: до підсумків квітневого пленуму” переглянув свої погляди щодо засобів здійснення соцбудівництва, та кінцевої мети останнього [31]. Наприкінці 1920-х рр. у літературі повністю утверджується думка, що вищою формою кооперації є колективні господарства, а сільськогосподарська кооперація нібито вже перетворилася у виробничу, соціалістичну кооперацію [32, с.14].

Отже, на першому етапі історіографії розвитку продуктивних сил в контексті кооперативного будівництва (перша половина 1920-х рр.), зусиллями дослідників, на основі аналізу соціально-економічних процесів був нагромаджений значний фактичний матеріал. Партійні функціонери та вчені-економісти впритул наблизились до визначення напрямків та перспектив кооперативного будівництва. Проте зміни політичного вектору та сталінська “революція зверху” направили історіографію в русло партійної парадигми. Внаслідок цього історіографія другої половини 1920-х рр. була вже представлена більш категоричними підходами, особливо в контексті боротьби з “лівим” та “правим” ухилами. Можна констатувати, що В. Ленін, як і Й. Сталін бачили в кооперації проміжну стадію переходу від капіталізму до соціалізму. Але якщо В. Ленін бачив цей перехід як “цілу епоху”, то Й. Сталін методами “надзвичайщини” всіляко прискорював перетворення в сільському господарстві. Можна констатувати, що суть і кінцева мета кооперації були незмінними. І це пов'язувалося передусім з характером останньої, як елементу ринкової економіки, який об'єднував мільйони дрібних товаровиробників. А це було неприйнятно з точки зору комуністичної доктрини, тому потрібно було сприяти утворенню перш за все виробничих форм кооперації. Так, будівництво колгоспів Й. Сталін напряду пов'язував з кооперативним планом В. Леніна, помилково вважаючи їх різновидом виробничої кооперації: “здійснювати ленінський кооперативний план – це означає піднімати селянство від кооперації збутової і постачальницької до кооперації виробничої, до кооперації, так би мовити, колгоспної” [33, с. 90].

Важливе значення для вивчення розвитку продуктивних сил сільського господарства України в добу непу має література діаспори. В 1920-ті рр. за кордоном діяли різноманітні інституції, серед яких потрібно виділити Українську господарську академію, яка була заснована в 1922 р. Українським громадським комітетом у Празі на чолі з М. Шаповалом [34], та Український інститут громадознавства, заснований 1925 р. згаданим нами вище М. Шаповалом. В Польщі діяв Український науковий інститут, заснований заходами екзильного уряду УНР в 1930 р. Зазначені наукові установи цікавились подіями в Україні, тому в еміграції публікувались перші аналітичні праці, які стосувались сільськогосподарської кооперації [35].

Отже, історіографічні надбання 1920-х рр. є важливим базисом для розуміння піднесення продуктивних сил сільського господарства в контексті кооперативного будівництва на селі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шліхтер О.Г. Українське сільське господарство за 10 років / О.Г. Шліхтер // Український агроном. – 1927. – № 10 – С. 8 – 20; Фишгендлер А. Основные вопросы советской кооперации / А. Фишгендлер. – Х., К.: “Книгоспілка”, 1925. – 190 с.
2. Качинский В. Молодая поросль фермерства в украинской степи / В. Качинский // Хозяйство Украины. – 1925. – № 6. – С. 98 – 106; Качинский В. Очерки аграрной революции в Украине / В. Качинский. – Х.: Госиздат, 1922. – Вып. 1. – 108 с.
3. Вольф М. К аграрной политике на Украине / М. Вольф // На аграрном фронте. – 1925. – № 11–12. – С. 45–50; Гуревич М.Б. Питання сучасного селянського господарства України / М.Б. Гуревич. – Х.: Видавництво ЦСУ УРСР, 1927. – 132 с.
4. Шаповал М. Большевизм і Україна / М. Шаповал. – Прага: Вільна спілка, 1926. – 60 с.
5. Луценко С.К. Сільське господарство України та політика партії / С.К. Луценко. – Х.: Пролетар, 1927. – 68 с.
6. Вольф М.М. Сільське господарство України / М.М. Вольф. – Х.: ЦСУ УСРР, 1927. – 143 с.; Онуфрієв В. Контракція в сільському господарстві на Україні / В. Онуфрієв. – Х.: Сільський господар, 1929. – 126 с.; Батюк І. Про шляхи масової реконструкції селянського господарства / І. Батюк. – Х., 1928. – 89 с.; Одинцов О.В. Сільське господарство, хлібозаготівля та сільськогосподарська кооперація / О.В. Одинцов. – Х.: Укоопспілка, 1928. – 124 с.
7. Гольдберг Р. Накопление как источник финансирования / Р. Гольдберг // Вестник финансов. – 1925. – № 8. – С. 51 – 60; Целлариус В. ВКП(б) и кооперация. Очерк развития кооперативной политики ВКП(б) / В. Целлариус. – Х.: “Книгоспілка”, 1928. – 83 с.; Владимирский М.В. О колхозной кооперации / М.В. Владимирский // На фронте коллективизации. – М., 1929. – № 1. – С. 7 – 14; Зарудний С. Українська кооперація на десяти роковини Жовтневої революції. 1919 – 1927. – Х.: Книгоспілка, 1928. – 43 с.; Айхенвальд А. Советская экономика: экономика и экономическая политика СССР / А. Айхенвальд. – М., Л.: Государственное изд-во, 1928. – 366 с.
8. Шліхтер А. 10-й Всеукраїнський з'їзд рад про завдання та перспективи сільського господарства / А. Шліхтер // Вісті ВУЦВК – 1927. – 17 травня. – С. 2.
9. Кантор М.Х. Основы кооперативной политики ВКП(б) / М. Кантор. – М.-Л.: Госиздат, 1926. – 84 с.; Маслов С.Л. Современное состояние и политика сельскохозяйственной кооперации в Советской России / С.Л. Маслов. – М.: Всерос. союз с.-х. кооп., 1924. – 81 с.; Бородавський С.В. Історія кооперації / С.В. Бородавський. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. – 445 с.; Лозовий О. Основи кооперації / О. Лозовий. – Х., 1928. – 320 с.
10. Центральный державный архив высших органов власти та управления Украины. Ф. 337. Міністерство економіки України. Оп. 1, Т.3, спр. 6948. Звіт Наркомзему УРСР про розвиток сільського господарства в Україні за 1927/1928 рр. та матеріали до нього. – 256 арк.
11. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні / Батюк І. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 91 с.; Лозовий А. Сельскохозяйственная кооперация и значение её в современных условиях / А. Лозовый. – Х.: Пролетарий, 1926. – 267 с.; Скалига Н.П. Про сільськогосподарський кредит, його завдання та організацію / Н.П. Скалига. – Х.: Держкомвидав України, 1925. – 63 с.; Височанський П. Коротка історія кооперативного руху на Україні / П. Височанський. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 180 с.
12. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні / Батюк І. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 91 с.
13. Торохтий Я.Ф. Мелкое и крупное крестьянское хозяйство / Я.Ф. Торохтий. – Х., 1923. – 30 с.
14. Одинцов О.В. Сільське господарство, хлібозаготівля та сільськогосподарська кооперація / О.В. Одинцов. – Х.: Укоопспілка, 1928. – 124 с.
15. Яковлев Я.А. За колхозы. Коллективное или кулацкое хозяйство / Я.А. Яковлев. – М.-Л.: Госиздат, 1929. – 127 с.
16. Генкин О. Споживча кооперація / О. Генкин, О. Гречка. – Х.: Кооп. вид-во, 1927. – 64 с.
17. Дешко С. Кооперація на Україні / С. Дешко. – Х., 1927. – 97 с.
18. Дробот В. Спеціальна сільськогосподарська кооперація на десяти роковини Жовтня / В. Дробот // Український агроном. – 1927. – № 10 – 11. – С. 52 – 62.
19. Фигуровская Н.К. Аграрные проблемы в советской экономической литературе 20-х гг.: монография / Н.К. Фигуровская. – М.: Наука, 1978. – 259 с.
20. Литошенко Л.Н. Крестьянский бюджет в 1922-23 году / Л.Н. Литошенко. – М., 1923. – 278 с.
21. Литошенко Л.Н. Кооперация, социализм и капитализм / Л.Н. Литошенко // Экономист. – 1922. – № 2. – С. 190.
22. Данилов В.П. Л.Н. Литошенко и его исследование аграрной революции в России / В.П. Данилов // Литошенко Л.Н. Социализация земли в России. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – 536 с.
23. Богушевский В. О деревенском кулаке или о роли традиции в терминологии / В. Богушевский // Большевик. – 1925. – № 9 – 10. – С. 59–64.
24. Бухарин Н.И. О новой экономической политике и наших задачах // Бухарин Н.И. Избр. произведения. – М.: Издательство политической литературы, 1988. – С. 122–146.
25. Сталин И.В. Октябрь, Ленин и перспективы нашего развития / И.В. Сталин // Сочинения. Т. 7. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1952. – С. 252–256.
26. Панченко К. Сільськогосподарська кооперація України на Х річницю Жовтня / К. Панченко. – Х.: Книгоспілка, 1928. – 100 с.; Пожарський П. Соціальний склад української кооперації. Історико-статистичний нарис / П. Пожарський. – К.: Друкарня Книгоспілки, 1929. – 68 с.; Целлариус В.М. Кооперація і боротьба за соціалізм. Короткий нарис сучасного кооперативного руху / В. Целлариус. – Х., 1925. – 46 с.; Зарудний С. Українська кооперація на десяти роковини Жовтневої революції. 1917 – 1927 / С. Зарудний. – Х.: Книгоспілка, 1927. – 43 с.; Скалига Н.П. Про сільськогосподарський кредит, його завдання та організацію / Н.П. Скалига. – Х.: Держкомвидав України, 1925. – 63 с.
27. Полянский М. Теория и практика коллективизации сельского хозяйства в марксистском освещении / М. Полянский. – Х.: “Книгоспілка”, 1926. – 469 с.
28. Севрук П. Кооперация и строительство социализма / П. Севрук. – М.-Л.: Гос. изд., 1927. – 80 с.; Литавров В. Очерки из истории кооперации / В. Литавров. – М., 1926. – 60 с.
29. Сарабянов В. Основные проблемы язпа. План, регулирование, стихия / В. Сарабянов. – М.-Л.: Московский рабочий, 1926. – 194 с.; Коломойцев П.И. На путях к общественной торговле / П.И. Коломойцев // Хозяйство. Украины. – 1927. – № 10. – С. 17–25.
30. Лященко П.И. Индустриализация сельского хозяйства / П.И. Лященко // Экономическое обозрение. – 1926. – № 3. – 9 – 38.

31. Бухарин Н.И. Уроки хлебозаготовок, шахтинского дела и задачи партии: к итогам апрельского пленума ЦК и ЦК ВКП(б) / Н.И. Бухарин. – Л. : Прибой, 1928. – 91 с.
32. Владимирский М.В. О колхозной кооперации / М.В. Владимировский // На фронте коллективизации. – М., 1929. – № 1. – С. 7-14.
33. Сталин И.В. На хлебном фронте / И.В. Сталин // Сочинения. – Т. 11. – М. : ОГИЗ; Гос. изд-во полит. лит-ры, 1949. – С. 81 – 97.
34. Українська господарська академія в ЧСР 1922 – 1935. – Нью-Йорк, 1959. – 157 с.
35. Литвицький М. Організаційні завдання сільськогосподарської кооперації на Україні / М. Литвицький. – Прага, 1928. – 236 с.; Бородаєвський С.В. Історія кооперації / С.В. Бородаєвський. – Прага : Український громадський видавничий фонд, 1925. – 445 с.; Коваль В. Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації / В. Коваль. – Прага, 1927. – 46 с.

УДК 94 (477)

Анна Малецька²

HISTORY AS PHILOSOPHY TEACHING BY EXAMPLES: A STUDY IN OSKAR SCHINDLER'S ENAMEL FACTORY

(Анна Малецька – доктор філософії, заступник декана Гуманітарного відділення Гірничо-металургійної академії (Wydział Humanistyczny AGH) в м.Краківі (Польща))

The paper focuses upon the philosophical message conveyed by contemporary history museums, as exemplified by Oskar Schindler's Enamel Factory – a new generation museum opened in Kraków in 2010, housing an exhibition entitled "Kraków under Nazi Occupation". The role of the exhibition narrative based on symbols referring to the dialectics of loss and presence is emphasized. The visitor is involved in the process of museal communication. The focus is on active and meaningful engagement with represented history, in which the aesthetic arrangement of exhibition plays essential role. The displayed exhibits assume the function of semiophores, directing the viewers' attention to the historic processes which they metaphorically indicate. Moreover, within the philosophical insight the concrete artifacts lead beyond history, to the intangible sphere of human condition as such and its universal dimension.

Keywords: Oskar Schindler's Enamel Factory, history museum, postmodern museum, World War II, Kraków under Nazi Occupation

*History is philosophy teaching by examples.
[attributed to Thucydides]*

The 21st century museum projects have significantly changed the concept of this cultural institution. As Theodore Adorno pertinently remarked, traditional museums resembled (not only phonetically) mausoleums in which exhibits were reverently kept as dead sanctified objects bearing no vivid relationship with the concerns of present day visitors, and displayed within the poetics of distance [1, 260]. Adorno's reflection can be related to all conservative museums, including historical collections. The most recent museums, on the other hand, focus upon the idea of participation and interactivity. This applies especially to postmodern history museums which aim at the viewers' symbolic participation in the creatively reconstructed past.

The best known of such 21st century museums is Daniel Libeskind's Jewish Museum in Berlin, which can be compared to architectural poem designed to evoke a metaphorical experience of the tragic fate of Jews in wartime Berlin, their extinction from the city, figuratively deconstructed by the Derridian "voids" – inaccessible empty spaces – that run through the museum centre as its "heart". In Poland, the first successful attempt at establishing a postmodern history museum dedicated to the heroic struggle of Poles during the times of the World War II is The Warsaw Uprising Museum opened in 2004, to celebrate the 60th anniversary of the uprising outbreak [5, 374-376].

The new generation historical museums reconstruct the past employing multimedia and other technological solutions to vivify the past and make it closer and more comprehensible for contemporary recipients. History is transformed through the prism of recent interpretation and outlook, emphasizing the message it may yield for today's man. By being placed within the aesthetically and narratively arranged exhibition space, concrete documents and objects change their original and utilitarian status, and assume the role of semiophores, directing the viewers' attention to the historic processes which they metaphorically indicate. Moreover, within the philosophical insight the concrete artifacts lead beyond history, to the intangible sphere of human condition as such and its universal dimension. If we agree with Thucydides that history is philosophy teaching by examples, it can be further concluded that museums teach by "meta-examples" – as they represent and interpret the philosophical issues implied by concrete historic events and processes, reconstructed on the basis of recovered fragments and deliberately developed designs. Especially postmodern museums devoted to the martyrology of World War II, which create an aesthetic frame for the visitor's highly emotional reception, render it possible for them to experience an ersatz of the Jasperian *Grenzsituationen* – limit situations which reveal ultimate horizons to one's existence in the context of the grim wartime reality.

The Oskar Schindler's Enamel Factory in Kraków constitutes one of recent projects which contribute to redefining the shape of the history museum. The exhibition opened in 2010 as a branch of the Historical Museum of the City of Kraków in the former administrative building of the factory which before the war had been owned by Jewish

² AGH University of Science and Technology in Kraków